

Коми-пермяцкий язык. Введение, фонетика, лексика и морфология

Учебник для высших учебных заведений.

Под редакцией и при соавторстве проф. В. И. Лыткина. Кудымкар, 1962.

Коми-пермяцкое книжное издательство. 340 I.

I. A permják-zürjén irodalmi nyelv nyelvtanának megírása (a permják nyelv-járások figyelembevételével) jóval nehezebb feladatot jelentett, mint a komi-zürjén nyelvtan elkészítése. Mikor a „Современный коми язык” c. (1955-ben megjelent) komi-zürjén nyelvtan előkészületeihez hozzáfogtak, már adva voltak a munka előfeltételei: voltak már iskolai tankönyveken kívül a tudományos szempontoknak is megfelelő nyelvtanok és nyelvtani vázlatok (CASTRÉN, WIEDEMANN, G. SZ. LITKIN, BUBRIH, WICHMANN—UOTILA munkái), és volt már egy, az egyik — nevezetesen a középvecsegdai (sziktivkari) — nyelvjáráson alapuló, általánosan elfogadott és számos szépirodalmi munkában használt egységes irodalmi (és hivatalos) nyelv (amelynek jelképe már a fővárosnak *С и к т и в к а р* — és nem **Syktylkar*, sem pedig **Syktjkar* — neve is volt), rendelkezésre álltak kisebb-nagyobb jó szótárak, és készen állott a munka elvégzésére egy tudományosan képzett tehetséges nyelvész-gárda, mely a külföldi nyelvészekkel egyetemben a zürjén nyelvtan számos problémáját már tisztázta. Egy kiváló nyelvésznek, LITKINnek, a vezetésével valóban egy kitűnő összefoglaló nyelvtant készítettek el.

Más volt a helyzet a permják nyelvjárásokkal és a permják irodalmi nyelvvel kapcsolatban.

Itt mindenekelőtt egy új egységes irodalmi nyelvet kellett létrehozni, teremteni: elsősorban a nyelvjárásoknak egymástól annyira eltérő hang- és alaktani vonásai közül a legmegfelelőbbnek látszókat kiválasztani és bennük megállapodni.

A permjákoknál — számottevő hagyomány híján — hosszabb ingadozás előzte meg az egységes irodalmi nyelv megalkotását (erről alább szólunk még), hosszú tanácskozások után csak 1927-ben született meg a megállapodás a főkérdésben: a Коми-Пермяцкий Округ fővárosának, Kudimkarnak a nyelvjárása lett az irodalmi és hivatalos nyelv alapja, de különösen egy fontos módosítással: a kudimkari *l*-nélküli *v*-s nyelvhasználattal szemben a komi-zürjén *l* ~ *v*-s jelleg bevezetése mellett döntöttek. De nemcsak az egységes irodalmi nyelv hiánya jelentett súlyos nehézséget és akadályt egy összefoglaló és irányadó nyelvtan elkészítésének szempontjából; nagy hátrányt jelentett az is, hogy igen kevés képzett nyelvész állt rendelkezésre, aki ezzel a feladattal meg tudott volna birkózni. Hiszen jellemző, hogy — bár ma már ezen a téren is sokkal kedvezőbb a helyzet — még ebben az 1962-ben megjelent permják nyelvtanban is, 35 évvel az irodalmi nyelvben való megállapodás megszűlése után is, a szerzők munkaközösségének többsége nem a permják-zürjének közül került ki. Évről-évre természetesen szaporodik ott is az újonnan munkába álló fiatal nyelvészek száma. A jelen esetben azonban az említett helyzet azzal a hátránnyal járt, hogy a szerzők egymástól távol, három különféle helyen (Kudimkarban, Sziktivkarban és Moszkvában) dolgoztak. Ennek az lett a következménye, hogy — bár szemmel láthatólag egységes (és a komi-zürjén és az udmurt nyelvtanban bevált) eljárásban állapodtak meg —, nem mindig tudták az egyes felmerülő problémákat egymással megvitatni és közösen tisztázni. (Egy ilyen esetre alább utalunk; l. a 211—2. laphoz írt észrevételünket.)

Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy — miként az előző is hangsúlyozza — ez a nyelvtan „első kísérlet” volt egy főiskolai tankönyv megírására. Ez magyarázza a könyv egyes hiányait és hibáit; ezekkel kapcsolatban a könyv szerzői kéri az olvasók megjegyzéseit és kívánságait, hogy ezeket a következő kiadásban hasznukra fordíthassák. Ezt a célt akarják szolgálni a mi észrevételeink is. De hangsúlyozzuk, hogy őszinte elismerés és köszönet illeti a szerzőket teljesítményükért; a válasz nehézségek ellenére is — szinte előzmények nélkül, vagy igen kevés előzmény után — hasznos és jelentős munkát kezdeményeztek és alkottak. És osztatlan elismerés és köszönet illeti a könyv szerkesztőjét (aki egyben maga dolgozta ki a nyelvtan számos fejezetét): V. I. LITKINT, akinél többet senki sem alkotott a zürjén összehasonlító nyelvtudomány terén. Számos kitűnő munkája után még két munkát várnánk LITKINTÓL: az *l*-es zudjai permják nyelvjárás feldolgozását (erről a nyelvjárásról l. LITKIN: Диалектологическая хрестоматия по пермским языкам 10, 18, 25, 37—9) és egy másik, kilátásba helyezett fontos munkát: a permi nyelvek etimológiai szótárát.

2. A permják nyelvtan szerzői munkaközösségének tagjai a következők voltak: V. I. LITKIN professzor (együttal szerkesztő), B. A. SZEREBRENNYIKOV akadémikus, R. M. BATALOVA moszkvai aspiráns, JE. V. BOTYEVA és A. SZ. GANTMAN komi-permják

kandidátusok, JE. SZ. GULYAJEV sziktivkari tudományos kutató és G. A. NYECSAJEV sziktivkari docens.

A könyv részei: I. Bevezetés (és általános tudnivalók a permják nyelvvel kapcsolatban) (5—56); II. Fonetika (57—99); III. Helyesírás (100—109); IV. Lexika (szókincs) és frazeológia (110—151); V. Morfológia (152—333). A könyvet a tartalomjegyzék zárja be (334—340).

A permják nyelvtan többet nyújt, mint amennyit a címe ígér. Tüzetesen tárgyalja a permják nyelv jelenségeit, sokszor a komi-zürjénhez, a votják nyelvhez, sőt a többi finnugor nyelvhez, e nyelvek megfelelő jelenségeihez való viszonyukban, ezenfelül azonban általános nyelvészeti ismereteket is közöl, a nyelvtani kategóriák és fogalmak értelmezését is adja, így kíván főiskolai tankönyv jellegének és feladatának is megfelelni. Tárgyalási módszere egységes. A tárgyalásra kerülő nyelvi jelenséget először definiálja, mivoltát példákkal világítja meg, azután következik az illető nyelvi jelenségnek a permják nyelvén belül való részletes tárgyalása.

Így mindjárt az első fejezetben, illetőleg első részben, mindenekelőtt szól a permják nyelv helyéről a finnugor nyelvcsaládban és ezen belül a komi-zürjénhez és az udmurthoz való viszonyáról, majd az egész permi ágnek néhány fontos jellemző hangtani, alaktani és szintaktikai vonását, valamint fontos szókincsbeli egyezéseit mutatja be, végül a permják nyelvjárásoknak és a permják irodalmi nyelvnek azokat a jellemző sajátosságait elemzi, amelyek ezt a nyelvet a komi-zürjéntől elválasztják; például: komi *voj* ~ P. *oi* 'éj', k. *von* ~ P. *en* 'függöny', k. *kiid* ~ P. *ki-ji* 'kezed', k. *puis* ~ P. *pu-is* 'fából', k. *kvait* ~ P. *kvat* 'hat', k. *bošni* ~ P. *bo-šni* 'venni', k. *munjšni* ~ P. *munjšni* 'kicsit menni', k. *juan* 'iszol' és 'ital' ~ P. *ju'an* 'iszol' és *ju'an* 'ital' stb. — A többesszám jele k. *-jas* ~ P. *-ez* [*kerkuez* 'házak', *bord* : *borddez* 'szárnyak'; 1. még alább]; az allativus ragja k. *-li* ~ P. *-le*; az igeragozásban a jövő idő többes 3. sz.: k. *-asni* ~ P. *-ase*. — Szókincsbeli eltérések: k. *aski* ~ P. *a-šin* 'holnap', k. *lsoi* ~ P. *soi* 'nővér' stb.

Érdekes az a megjegyzés (15—6), hogy a P. nem ismer olyan fajta kapcsolatokat, mint a k. *vil-šapkaašis* 'új sapkát öltött, vett föl' (ahol a *šapkaaš-* 'sapkát felölt' mellett megmaradhat a *vil* 'új' jelző, amely egyébként csak a főnévi *šapka* előtt volna alkalmazható). (Ezekre a feltűnő összetételekre több példát idéztünk a komiból és az udмурtból; l. NyK. LXV, 218, továbbá Volksdichtung der Komi (Syrjänen) 366, SWb. 803.)

Ki kell emelnünk, hogy a nyelvtan a finnugor és a permi népek őstörténetéről, az őstörténeti kutatások mai állásáról is tájékoztatja olvasóit. Az őshaza kérdése után a vándorlásokról és a más népekkel való érintkezésekről, az ezek folyamán átvett jövevényszavakról szól, ezek rétegeit mutatja be. — Tanulságos és jellemző ЛИТКИНnek az a megállapítása (116), hogy a permi nyelvek (tehát a komi-zürjén, permják és votják nyelv) mai szókincseben a tőszóknak vagy 80%-a a permi alapnyelvre megy vissza.

A rákövetkező fejezetek (27 kk.) a permják nyelvjárásokat ismertetik: a) az északi (Kosza-Káma melléki) nyelvjárás (a Kosza a Kámának egyik jobboldali mellékfolyója) az *l*-es csoporthoz tartozik (az eredeti *l* minden helyzetben változatlanul megmarad); b) a déli csoport területén fekszik a Коми Пермский Округ fővárosa: Kudimkar; ennek a területnek főfolyója az (ugyancsak a Kámába torkolló) Inyva folyó. Ez a kudimkar-inyvai nyelvjárás teljesen *l*-nélküli, azaz az eredeti *l* helyén minden helyzetben *v*-t (o: β-t) ejtenek. A terület déli és délkeleti csücskében beszélt nyerdvai és onyi-i nyelvjárás azonban *l*-ező nyelvű. — A két nyelvjárás (az északi és a déli) nemcsak az *l* szempontjából tér el egymástól (itt igen tanulságos a *vilje* 'fölé, reá' névtűtő alakja: É. *pižan vilje* 'az asztalra' ~ D. *pižanve* < **pižan vilje*; l. alább. Eltérés mutatkozik a hangsúly és a szókincs terén is.

Tájékoztatást kapunk a permják lakosság lélekszámáról is: 1926-ban a P. kerület területén 120 000 permják lakott, a permják területeken kívül lakó permjások (a jažvai és zudai permjásokkal együtt) 17 ezren voltak (l. ЛИТКИН Chresztomátiáját 10), így 1926-ban 137 000 volt a permjások száma.

Itt (34 kk.) vázolja azután a nyelvtan az egységes permják irodalmi nyelv kialakulásának történetét.

A két nyelvjárás — mint láttuk — két végetlet alkot. Az északi *l*-es nyelvjárással szemben a déli nyelvjárás *v*-s (o: β-s) nyelvjárás (pl. É. *lijm* 'hó', *lez* 'kék', *nijl* 'leány', *polni* 'félni' ~ D. *vim*, *vaz*, *njo*, *pojni*), sőt bizonyos hangtani helyzetben (magánhangzók közt) ez a *v* ki is esik (pl. *tu-iz* = irod. *tu-lis* 'tavasz', *sua-vni* = irod. *sula-vni* 'állni', *vo-gma* = irod. *vo'lema* 'volt', *deo* = irod. *delo* 'dolog', még eredeti *v* esetében is: *soe't* = irod. *sove't* 'cover', *zdo-ro'o* = *zdo-ro'vo* 'здорово (köszöntés)'). Most tehát választani kellett a kettő között. Irodalmi hagyomány alig köthette meg az ebben az ügyben 1927-ben tanácskozó permják szellemi vezetők kezét, hiszen addig mindössze néhány

olvasókönyv, vallásos tárgyú füzet és mesefordítás jelent meg permják nyelven, mégpedig nem is permják területen, hanem Kazánban, az 1900-as években. Talán csak Rogov nyelvtana és szótára (1860, illetőleg 1869) jöhetett számba; Rogov a nyelvtanában *v-s* alakokat, szótárában *v-s* és *l-es* alakokat idéz párhuzamosan, pl. *kju, kyl* 'nyelv, szó' (szótár 83, 373, 407). Ez tehát inkább a déli nyelvjárás mellett szólhatott volna; e mellett szólt az is, hogy az összes permjások 62 százaléka (120 ezer közül 74 ezer) beszélte a *v-s* nyelvjárását. Úgy látszott, a versenytől a déli nyelvj. kerül ki győztesen. És valóban a forradalom utáni első években (1921 és 1927 között) a szépirodalom a *v-s* dialektust használja (ami könnyen érthető, az akkori írók ti. éppen erről a területről kerültek ki). A permjások szellemi vezetői azonban úgy érezték, hogy mégsem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy 46 ezer permjaktól idegen az *l-nélküli* ejtés. Nagyon megfontolandó volt az is, hogy az *l-es* nyelvhasználat közelebb állt a komi-zürjén irodalom *l ~ v-s* nyelvéhez, és ennek elfogadása lényegesen közelebb hozhatná a komi-zürjén fejlett szépirodalom termékeit a permják népéhez; egy pedagógiai megfontolás is javasolt ugyanilyen irányú döntést: a *v-s* anyanyelvű tanulók előtt így nem lett teljesen idegen az orosz nyelvi *l*. Végül bölcs megoldást találtak, amely megakadályozta a veszélyes szakadást, azt ti., hogy a 120 000-nyi kis permják nép két irodalmi nyelvet használjon. Elfogadták alapul a kudimkari nyelvjárását, de — tekintettel az északi *l-es* és a komi-zürjén *l ~ v-s* ejtésre — e nyelvjárás *v-s* jellege helyett a komi-zürjén *l ~ v-s* nyelvhasználat mellett döntöttek (maradt tehát *l* is, *v* is). Az azután már nem váltott ki féltékenykedést vagy ellenzést, hogy több más vonatkozásban is (különösen a hangsúly tekintetében, de más vonalakon is) a kudimkari nyelvhasználatot vették alapul. A mai permják irodalmi és hivatalos nyelvben tehát olyan alakok használatosak, mint: *o'lasę* 'voltak' (251), *li'ini* 'lőni' (278), *tev* 'tél' (44), *po'vni* 'félni' (uo.), (újabb [?] orosz jövevényszavakban azonban: *stul, stu'lsę, stu'lis, stu'lez*, ill. *mo'iv*; *mo'iven* 45. l.).

Az egységes permják irodalmi nyelv születési éve tehát 1927; normáinak megállapítása persze hosszabb időt vett igénybe. Az *l ~ v-s* alakokat használta már 1927-ben NYOBINDSA VITTOR (= V. A. SZAVIN) „*Rajin*” ('A paradicsomban') c. komi-zürjén nyelvű vígjátékának permják nyelvű fordítása, és azóta ez a nyelvhasználat általános lett az irodalomban (így A. N. ZUBOV, M. P. LIHACSOV, F. G. TARAKANOV és más írók és költők műveiben), és természetesen az iskolákban is. Hasznos a permják nyelvtani irodalom bibliográfiája (51—54), de ez csak a könyvtalokban megjelent munkákat sorolja fel és nem idézi a folyóiratokban megjelent cikkeket.

Külön paragraftus szentel a nyelvtan a *vjl-* névutó nyivai hangalakjának (49); mint már fentebb említettük, itt az irodalmi *vjle-*nek nyivai *vive* > *vve* felel meg, így: magánhangzós *tő* után: irod. *pu-vjle* 'fára' ~ I. **pu-vive* > *pu-vve*, *kerku-vjle* 'a házra, a ház fölé' ~ I. *kerku-vve*; mássalhangzón végződő *tő* után egyszerű *-ve-t* találunk: *ib-vjle* 'a mezőre' ~ I. **ib-vive* > **ibvve* > *ibvę*. Itt tehát a *vjle* névutóból valóságos rag lett, amely az *ibvę* féle alakokban az allatívus *-ve* alakjával teljesen egybeesett; a jelentést adott esetben csak az összefüggés alapján lehet megállapítani.

3. A fonetikai rész behatóan és világosan tárgyalja a hangok képzésmódját, a fontosabb hangtani jelenségeket és részletesebben a hangsúly kérdését. Ez az utóbbi a fontos szerepet játszik a déli és az irodalmi permjákban alakotani és jelentéstani szempontból egyaránt (mint erre már fentebb a 197. lapon utaltunk), úgyhogy egy permják szótárnak komoly hiánya, sőt hibája, ha elmulasztja a hangsúly jelölését.

Strukturális szempontból jelentősek az ebben a részben közölt statisztikai kimutatások.

A permják irodalmi nyelv 35 fonémája közül a magánhangzók és mássalhangzók aránya 41% : 59%. Ezen belül az egyes hangok frekvenciája százalékokban: *e* (9,7), *a* (7,9), *i* (6,0), *ı* (5,9), *o* (5), *e* (4,5), *u* (3,2) (a számok nem egészen pontosak, összegük 42,2%, a fenti 41%-kal szemben). A mássalhangzók frekvenciája (szintén %-ban) a következő: *s* (8,6), *n* (6,5), *k* (4,7), *t* (4,7), *m* (4,1), *r* (3,6), *l* (3,5), *v* (3,4), *š* (3,1), *tš* (2,5), *d* (2,4) stb. Legkisebb arányszámban a *đž, tš, đ, l, dž, ž, ž, t* hangok szerepelnek (az adott sorrendben).

Az itt közölt számok bizonyos mértékben eltérnek a Современный Коми язык 35. lapján közölt adatoktól (ezekre vonatkozólag l. NyK. LXIV 414—5). Nagyobb az eltérés az *n*-nél (itt 6,5%, ott 5,5%) és az *s*-nél (8,6, — ott 8,0%).

A komi-zürjén állapottal összehasonlítva ezeket a nyelv struktúrája szempontjából tanulságos adatokat, a következő képet kapjuk: a komi-zürjénben is hasonló a magánhangzók és a mássalhangzók aránya, nevezetesen 42 : 58; ott is leggyakoribb magánhangzók az *e, a, i*, a mássalhangzók közül azonban ott az *n, s, š, m*.

Tanulságos a magánhangzók eloszlása a permjákban egyfelől a) a tőszótagokban és az ezekhez számítható nem-produktív képzőkben, másfelől b) a (tehát nem első szó-

tagként szereplő) produktív képzőkben. A magánhangzókat együttvéve 100%-nak számítva, az egyes magánhangzók eloszlása a következő: (L. az alábbi táblázatot)

Tőszótagokban (illetve az a) csoportban) tehát leggyakoribb itt az *a*, *o*, *i* (a komi-zürjénben pedig az *a*, *o*, *e*), produktív képzőkben itt az *e*, *i*, *i* (a komi-zürjénben az *e*, *i*, *a*). Legritkább a permjákban: tőszótagban az *e*, *i*, *u* (a komi-zürjénben az *e*, *i*, *u*), produktív képzőkben a permjákban az *e*, *o*, *u* (a komi-zürjénben is az *e*, mely egyáltalán nem fordul elő ilyen helyzetben, továbbá az *o*, *u*).

Persze tanulságos volna olyan statisztika is, amely különbséget tesz az első és a többi szótag magánhangzói közt; ezenkívül a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok közti megoszlás is tanulságos lehet.

4. Ami mármost az írást illeti, természetes, hogy a permjások — éppúgy, mint általában a Szovjetunió népei — az orosz (cirill) ábécét vették át (közben a 30-as években átmenetileg ők is a latin ábécét használták). Ma egységes az irodalmi nyelv és egységes az írásmód is.

Eszerint a permják ábécé 35 betűből áll, nevezetesen a teljes orosz ábécéből (ebben benne van a csak orosz jövevényszavakban előforduló *ф*, *х*, *и*) és az ezt kiegészítő *i* és *ö* [= *e*] jelből.

A helyesírás elvei általában egyeznek a komi-zürjén helyesírás elveivel. A *tš* hangot *čk* is *тш*-sel, a *dž*, *dž* hangokat *дж*, *дз* betűkapcsolatokkal jelölik; a cirill *e* hangértéke *je*, illetőleg a permjákban palatalizálható mássalhangzó után jésítést (tehát *d*, *l*, *n*, *s*, *t*, *z* után *d'*, *l'*, *n'*, *s'*, *t'*, *z'* hangot) jelöl, nem palatalizálható mássalhangzó után egyszerű *e*-nek olvasandó, éppúgy mint minden esetben a cirill *э*. Tehát pl. *em* [= *jem*] 'tű', *cer-* [= *šet-*] 'adni' (260), *de verli* [= *ve'li*] 'jártam' (316), *тэ 'te'* (312). Ha palatalizálható mássalhangzónak palatalizálatlanul való maradását akarják jelölni *i* előtt (mint pl. a most idézett *vetli* esetében), akkor a cirill *и* helyett latin *i*-t használnak. A *й* a *j*-nek és *č*-nek a jele (pl. *йөв* [= *jev*] 'tej', *яй* [= *jač*] 'hús', de pl. *ён* [= *jon*] 'erős'.

	a) %	b) (produktív képzőkben) %
<i>a</i>	18,8	16
<i>o</i>	18,8	1
<i>i</i>	16,6	27
<i>e</i>	14,2	35
<i>u</i>	12,5	1
<i>i</i>	9,6	17
<i>e</i>	9,5	3

Egyes (talán még idegennek érzett?) orosz szavakban megtartják az orosz írásmódot, pl. *район* (nem: *раён*), *бульон* (nem: *бульён*).

Érdekes, hogy pl. a magyar *kéz* szót fonetikusán így írják át a permják hangjelölés szabálya szerint: *кээз* (115); itt az első *e* nem jelentheti a *k* palatalizálását (mert *k* nem fordul elő a permjákban), az utána következő *э* a magánhangzó hosszúságát jelöli (a permjákban nem fordul elő hosszú magánhangzó), de ezt nem jelölhetik az *e* megismétlésével, mert itt már *je*-nek kellene ezt olvasni (külön magyarázat nélkül tehát **kejez*-nek olvasnák ezt a szót).

Feltűnő, hogy a kétjegyű affrikáták kettőztetésében más (kevésbé helyeselhető) eljárást követnek, mint a komi-zürjének. Az utóbbiban a kiejtésnek megfelelően (ahol a zár a hosszabbik elem) pl. *аддзыны* [= *adčžyni*] 'látni', a permjákban ellenkezőleg

a második elemet kettőztetik meg, pl. *sođž*: többesszám: *sođđžez* (írva: соддзез) 'marok' (98), *kj'žžez* (írva: кытшшез) 'körök' (uo.). Hogy ez nem tükrözi esetleg a kiejtést, azt olyan fonetikus átírások igazolják, mint pl. „джодж-джез (орфографическое джоджжез)” (181. l.). Viszont más esetekben (más elgondolás alapján) az első elemet kettőztetik meg: *лыддыны* 'olvasni' (100), *ve'v'f'f'ini* (вев'в'т'т'ыны) 'befődni' (99), sőt *mi'ss'ini* (ми'ссыны) 'mosakodni' (uo.); etimológiai alapon megint más az írásmód: *sot- 'éget'*: *сотчыны* 'égni' (100), tőszónak érzett alakban pedig *tse'tt's'ini* (чеч'чыны) 'főlkelni' (uo.). A fejlődés folyamán bizonyára egyszerűsítés és egységesítés várható, ami talán ezeknek a megkülönböztetéseknek a megszüntetésére is fog vezetni.

Az elválasztás szabályairól annyit nyelvtanunk (98), hogy a *dž*, *dž*, *tš*, *džž*, *džž*, *tšš* kapcsolatokat nem választják el, tehát: кы-дзыс 'a nyírfa', кы-тшшез 'körök'. A könyv más helyeiről vett példákban: *kni'ga-ezen* 'könyvekkel' (188), *ви-льось* 'újak (állítm. szerepben)', *tea'tr-lan* 'a színház felé' (192); feltűnő az orosz szó etimológiája alapján elválasztott *два-дцать* '20' és a 130. lapon.

Hasznos áttekintést ad végül egy táblázat (107—8), mely a permják hangjelölésnek a tudományos átíráshoz való viszonyát mutatja be.

5. A szótan (lexika) és frazeológia a permják szókinés különféle rétegeit mutatja be a szavak eredete és fogalmi köre szerint csoportosítva, művelődéstörténeti fontosságukat is kiemelve, majd szólásokat tárgyal, ezeknek eredeti jelentését is kutatva. Itt foglalkozik a könyv a figura etymologicával is. A különféle szempontok szerinti tárgyalás folyamán ismétlések sem voltak elkerülhetők. Talán az elméleti részek rövidítése és ezzel szemben nagyobb példaanyag elemzése gyümölcsözőbbé tenné ezt a fejezetet. A terjedelem szempontjából rámutatnánk arra, hogy ez a fejezet (a lexicográfia nélkül) a СоврКЯз.-ban 22 lapot foglal el, itt pedig 37 lapot tesz ki. Hadd említsük meg, hogy a komi-zürjén is, a permják is ismeri a magyar *széltoló* kifejezés megfelelőjét 'lustálkodó, naploró' értelemben: (Komi—RusszkSzl. 753:) *tev tšužjavni* 'бездельничать, копить небо (букв. пинать ветер)' [azaz: 'a szelet rúgni'], (SovvrKJaz. 97—8:) *tev tšužjavni* 'лодыря валить, бездельничать', P. (itt 142, 145) *tev tšužjavni* 'бездельничать (букв. ветер пинать' (142), 'лодыря гонять' (букв. 'ветер пинать') (145).

A lexicográfiai részben (146—151) áttekintést kapunk a permják nyelv szótáraitól. KUZNYECOV—SZPороVA orosz—permják szótára (1946) 15 000 szónál többet tartalmaz, de ezek közt sok a nép körében ismeretlen orosz eredetű szó. Sz. F. GRIBANOV helyesírási szótára (1945, 1955) vagy 9000 permják szót közöl. Régibb szójegyzékek és szótárak: (a XVIII. századból): MÜLLER, FISCHER, LEPEHIN, PALLAS munkáiban, A. POPOV két kézirati szójegyzéke, (a XIX. századból): kézirati szójegyzékek kívül Rogov szótára (1869, vagy 13 000 permják szóval), WIEDEMANN, G. Sz. LITKIN, SAHOV, NYECSAJEV, WICHMANN—UOTILA, A. Sz. GANTMAN (kéziratban), GENETZ, V. I. LITKIN szótárai, valamint egy 1906-ban megjelent kazáni tankönyv. Értesülünk egy kézirati zuzdai szótárról is, mely 1650 permják szót tartalmaz.

6. A nyelvtan legterjedelmesebb része, amely a könyv nagyobb felét foglalja el (152—333), az alaktan. Ez mindenre kiterjedő figyelemmel tárgyalja az alaktan (és részben a szintaxis) körébe eső nyelvi tényeket; ennek a résznek a kidolgozásában a munkaközösség valamennyi tagja vett részt, és ennek a munkának az eredménye sok jelentős megfigyelés és magyarázat.

7. Ezzel a résszel, de az egész munkával kapcsolatos észrevételeinket, amelyeknek nagy része csak egyes megállapítások fontosságának kiemelését célozza, itt tesszük meg.

A jelen nyelvtan, mint mondtuk, első kísérlet egy összefoglaló permják nyelvtanra, mely a leíró nyelvtan követelményein túl a történeti nyelvtan igényeire is figyelemmel kíván lenni; ennek megfelelően a nyelvi jelenségeket nemcsak regisztrálja, hanem meg is akarja őket magyarázni összehasonlító és — ha lehet — történeti alapon is. Természetes, hogy egyes magyarázatok is csak kísérlet-jellegűek. Nem egyszer maguk a szerzők mutatnak rá arra, hogy az általuk adott magyarázat mellett más magyarázat is lehetséges vagy jogosult; ezt teszi például SZEREBRENNYIKOV az igeragozással és ige-képzéssel foglalkozó mintaszerű fejezetben (283—292); de nem minden esetben találjuk meg itt ezt a helyes eljárást, amelynek pedig nagy nevelő hatása is van és gondolkodásra, további kutatásra is ösztönzi az olvasót. (Egy ilyen esetről alább szólunk, a nyelvtan 211—2. lapjához fűzött észrevételeink kapcsán.)

Talán még két általánosabb jellegű megjegyzésnek is van itt helye. 1. Bár több helyen utal a nyelvtan egy-egy jelenség tárgyalása vagy említése folyamán arra a helyre, ahol ugyanaz a jelenség vagy csupán szóba kerül, vagy esetleg még részletesebben tárgyalva szerepel, ezt az utalást néha hiába keressük (l. pl. a *v* kiesésével kapcsolatban a 31. lapon utalni lehetne a 47. és 49. lagra. A főnevek többesjeléről több helyen esik szó,

más-más fontos megállapítások kíséretében, pl. 13, 89, 180—2; itt is hasznos, sőt egyenesen szükséges volna a megfelelő utalás). 2. Egyes helyeken, mint például annak ismeretetésével kapcsolatban, hogy az *l*-es nyelvjárásokban is hol marad meg a *v* (mert eredete szerint is *v*) (l. 44, 48. l.), bizonyosan egyszerűbb lesz a tárgyalás módja a következő kiadásban, amikor már a finnugor hangtörténetben jártasabb hallgatókhoz szólhat a könyv.

8. Egyes helyekre vonatkozó észrevételeink a következők:

7. 1. Azzal kapcsolatban, hogy az ablativust birtokos esetnek (притяжательный падеж-nek) nevezik el, már ismételten kifejeztem aggodalmaimat (l. pl. NyK. LXIV 240, 416).

12. 1. Amikor szembeállítjuk egymással a permják *-is* alakú ragot és képzőt a komi-zürjén *-is* alakkal, kívánatos volna annak a megjegyzése, hogy egyes komi-zürjén nyelvjárásokban is *-is* alak használatos. Helyesnek tartanók, hogy itt külön is megemlítenék, hogy a fenti megállapítás csak az irodalmi komi-zürjén nyelvre és egyes nyelvjárásaira érvényes.

16. 1. A *vil sapkaasis* 'надел новую шапку', *gerd deremasis* 'надел красную рубашку' rendkívül jellemző komi-zürjén összetételekkel kapcsolatban (a *vil* eredetileg csak a *šapka* szónak, a *gerd* csak a *derem* főnévnek volt a jelzője) hivatkozni lehetne más hasonló komi-zürjén és votják összetételekre; l. e nyelvtan 210. lapjához írt megjegyzésünket és NyK. LXV 218. L. még itt a 197. lapon.

99. 1. A *j* és a *j*-s magánhangzók (ë, я, ю) előtt indokolt a *ъ* jel alkalmazása (pl. и зъ я 'köves', mert a nélkül *iza*-nak olvasnák ezt a szót), de miért nem lehet ezt valamennyi mássalhangzó után alkalmazni? Miért kell a *bi'gja* 'tajtékos, habos', *tšišja'n* 'kendő' szavakban lágy *ь*-t írni: бы'гъ я, чышья'н? (Talán azért, mert ezekben úgysem palatalizálható a permjákban a *g, š*?) A komi-zürjén helyesírás ezeket is бы'гъ я, чышья'н alakban írja. Az említett megkülönböztetés nem fontos, másfelől megnehezíti a tanulóknak is a helyesírás szabályainak követését. Nehézséget fog okozni néhány más megkötöttség is a helyesírásban (l. uo.), úgyhogy maga a nyelvtan is kénytelen egyes esetekben a helyesírási szótár használatát ajánlani.

167. 1. Jellemzők a *kerni* igével összetett igék (*ba'i'tni kerni* 'поговорить', *puka'vni-kerni* 'посидеть'). Ezekkel kapcsolatban a következő helyekre (és hasonló jelenségekre) utalunk: Фокус-Фучс: SWb. 379, 577, VotjSz. 128—133, Удм.-русский слов. 126, Грамм. соврем. удм. языка 249—252, és itt e komi-permj. nyelvtan 259—60., 325—6., 329. lapjaira.

168. 1. Túlságosan kategorikus az a megfogalmazás, hogy a névragok (esetragok) „szigorúan egyjelentésűek”, és hogy egy bizonyos grammatikai funkció jelölésére mindenkor „egy és ugyanaz a rag” szolgál. A nyelvtan maga is idéz (191) ennek ellentmondó példákat. Pl. illativusok: *tše'lad pi'rise ško'la e* 'a gyerekek bementek az iskolába' és *eta lu'ne me ve'ti gor'tin* 'ezen a napon otthon voltam'. Vagy gondoljunk olyan komi-zürjén mondatokra (consecutivusi alakokkal), mint: *šetina mun e vala* 'a fiú vízért megy' (SzovrKJaz. 146), és V. *šogisla omeltšema* 'er ist vor Kummer abgemagert' (SWb. 998).

180—2. 1. A többesszám jelétől a nyelvtan rendszerint az *-ez* alakot említi. Ez az alak magánhangzók után jelentkezik (pl. *ker'ku* 'ház': *ker'kuez*); mássalhangzón végződő szónál a szóvégi mássalhangzó megnyúlik az *-ez* előtt: pl. *ki'veez* 'szavak', *lu'neez* 'napok', *džodž* 'padló': *džo'ddžez* (джоджез) stb., ami annak a jele, hogy az eredeti *-jez* többesképző *j*-je hasonult a szóvégi mássalhangzóhoz. Déli nyelvjárásokban csak ugyan *-jez*-zel alakul a magánhangzón végződő szavak többesszáma: pl. (182) *ki'jez* 'kezek'. Rogov nyelvtana (28) *-jes* és *-jez* többesképzőkről beszél, UOTLA (Kons. 182) szerint a *-jes* *s*-je mondatfonetikai okokra vezetendő vissza (a *-z* a rákövetkező zöngétlen mássalhangzóhoz hasonult), azután átterjedhetett ez az alak más hangtani helyzetben is. Mármost ebben a nyelvtanban is találunk *-es* végződésű többesszámokat: *tša'tšaes* 'játékszerek' (238), *kni'gaes* 'könyvek' (uo.), *tetra'ddes* 'füzetek' (232), *i'bbes* 'mezők' (296). A *kni'gaes* szó után valóban *s*-szel kezdődő szót találunk, ugyanígy a *tetra'ddes* szó után (l. itt a 203. lapon), de már a *tša'tšaes* után *a'slameš*, *i'bbes* után *vil'in* szó következik. Itt tehát nem beszélhetünk hasonulásról. Ezek az alakok NYECSAJEV (13) szerint összetevett alakok: *ker'ku-ez-is* 'az ő házai, a házak' > *ker'ku-e-s*, úgy, mint *ker'ku-ez-ít* 'a te házaid' > *ker'ku-e-t*.

183. 1. Nyelvtanunk a következő két mondatot állítja egymás mellé a comitativusi rag használatának megvilágítására: *Va'saket Ko'la udžalen'i bura*: 'Kolya (Nyikoláj) Vaszával (Vaszilijjal) [= K. és V.] jól dolgozik (tkp. dolgoznak)' és *Va'saket Ko'la jansettšise* 'V. és K. különváltak (elváltak egymástól)', és azt fejtegeti, hogy a második mondatban nem két dolgoznak (ill. személynek) egyesítésével vagy egyesülésével van dolgunk, hanem a cselekvésük azonosságáról, két személy azonos cselekvéséről

van szó, és ezt jelzi a comitativusi *-ket* rag. A második példa persze rosszul van megválasztva; itt ti. russzicizmussal van dolgunk: он хочет развестись с женой mintájára mondja a komi-zürjén is: *sije kesje jansedtsini babajsket* 'ő el akar válni a feleségétől' (SWb. 308 és KSz. XII 232). A nyelvtan magyarázatát tehát csak az orosz kifejezőmódra lehetne vonatkoztatni, a permják, a komi-zürjén és a votják (l. VotjSz. 756, NyK. XXXVI 417) kifejezés csak utánzása az orosz szerkezetnek.

198. l. Az osztják *vitis*-nek nem 'к пекe' a jelentése, a *vit* sem jelent 'peka'-t; АНЛQV. *vit* jelentése 'Ufer, Strand', *vitis* jelentése 'a part felé' (vö. ПАТК.—FUCHS 100).

199. l. A 3. személy birtokos személyragjának determináló szerepével kapcsolatban találó LITKINnek az a megjegyzése, hogy ez megközelítőleg az angol, német határozott névelő funkciójának felel meg.

210. l. A melléknévről szóló fejezetben a szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy a melléknévi jelzőnek magának is lehet melléknévi jelzője, pl. *pe'la šar'pkaa mort* 'человек в шапке с ушами', *kuž pe'la šar'pkaa mort* 'человек в шапке с длинными ушами'. Megjegyzendő azonban, hogy ez valószínűleg csak olyan esetekben lehetséges, amikor a második jelző főnévből képezett melléknév, és az első melléknév eredetileg tkp. ennek a főnévnek volt a jelzője (ez tehát olyan szerkezet, mint a magyarban pl. *nagyerejű szél*, *hosszúhajú ember*; transzformációval: „egy szél, melynek nagy az ereje”, „egy ember, kinek hosszú a haja”). Ez a szerkezet (az eredetileg a főnévhez tartozó melléknévi jelzővel) bizonyos tekintetben a fent a 15. lappal kapcsolatban említett szerkezetre („[új-sapkás] öltött ~ [új sapkás] emlékeztet. (Ez tehát egészen más szerkezet, mint pl. a magyar *jó nagy* stb.; l. SIMONYI: A jelzők mondattana 88 kk.)

211—2. l. E rész szerzője (NYECSAJEV) szerint a melléknév, ill. melléknévi jelző jellemző jegyei: 1. mindig közvetlenül megelőzi jelzett főnevét, 2. mindig változatlan, nem vesz fel semmiféle ragot (változatlan tehát számban, esetben, birtokos személyrag tekintetében is).

Ámbar NYECSAJEV nem állítja határozottan, hogy ezzel kimerítette volna a melléknév, ill. melléknévi jelző jegyeinek felsorolását, mégis azt a látszatot keltheti, mintha semmi egyéb nem dönthet el, hogy mit tekintünk melléknévnek; definíciója — ha ennek van szánya — hiányos. Erre LITKIN mindjárt rámutat egy szerkesztői megjegyzésben és véleményét azután bővebben is kifejti a 225—6. lapon.

LITKIN kifejti, hogy az említett meghatározás szerint pl. olyan kapcsolatokban is, mint *mes šur* 'tehén szarva' v. 'tehénszarv', *pižan-kok* 'asztal lába' v. 'asztalláb', a *mes*, *pižan* már melléknév lenne. Kétségtelen, hogy eredetileg, de még most is sok kapcsolat van főnév és melléknév között (l. pl. NyK. LXII, 213). Azt is tudjuk, hogy a ma már differenciálódott főnév valóban adjektívizálódhatik és a főnevet a finnugor nyelvekben valóban bizonyos kapcsolatokban valóságos melléknévi értékkel is alkalmazhatják, nevezetesen mikor a főnév nemet, kort jelöl, mikor anyagnév vagy mértékjelölő főnév (l. pl. SIMONYI: A jelzők mondattana, KÉRTÉSZ: Finnugor jelzős szerkezetek, FOKOS: NyK. LXII, 213 kk.). Mégis fogjuk tudni, — fejtegeti LITKIN — hogy azok az így alkalmazott jelzői névszók (tehát LITKIN példáiban: a *mes*, *pižan* is) mégis főnevek, mert valamilyen tárgyat stb.-t jelölnek és egyéb tulajdonságaikban is eltérnek a melléknévektől: más kapcsolatban felvehetnek névragokat, többesbe tehetőek, személyragokat vehetnek fel. Ezzel szemben a melléknév más szófaj: tulajdonságot jelöl, mint állítmány *-es*, és nem *-ez* végződést kap (pl. *ve'vevez jó'neš* 'a lovak erősek'), ha appozíciós szerepben tárgyragot kap, ez is különbözik a főnév tárgyragjától (az utóbbi *-es*, a melléknév *-e* ragot kap; ezt a fontos morfológiai vonást, amely tehát nemcsak a *me'ne*, *te'ne* 'engem, téged' névmásokra s néhány más alakra jellemző, egyébként NYECSAJEV is hangsúlyozza a 218. lapon, l. még a 176. lapot is; pl. *Ša'sajis va'jis kni'ga*, *vi'le*, *ba'sike*, *intere'sneje* 'Šzasa [= Alekszandra] könyvet hozott, újat, szépet, érdekeset'). Mindez azt mutatja — állapítja meg LITKIN —, hogy a nyelvérzék is igenis különbséget tesz a kétféle szófaj között jelzői használatuk esetében is. A kétféle felfogra céloztunk fent is (196).

221. l. A *-sa* képzőre (pl. *su'vtsa* 'álló') vonatkozólag l. NyK. LX, 310 kk.

226—230. l. Néhány fontos dolgot tudunk meg a permják számnevekről. A komi-zürjénben tudvalevőleg (bizonyosan az orosz kifejezőmód hatása alatt; vö. часа два 'körülbelül v. mintegy két órát') a főnevet követő tőszámnev megközelítő mennyiséget jelöl; pl. (SzovrKJaz. 189:) *mort šizim* 'vagy 7 ember'. Hasonlót állapít meg nyelvianunk a komi-permjákkal kapcsolatban; pl. *a šin vev ki'ken munasę star'ntsjaję* 'завтра приблизительно на двух лошадях поедут на станцию' (227). Ez a példa (— sajnos — egyetlen permják példa) azért nevezetes, mert itt a *vev-kik* összetétellel vált, mely a végén vette fel a viszonyító ragot. A nyelvtan ezzel kapcsolatban meg is jegyzi, hogy ilyen

esetben a számnév „может взять на себя некоторую грамматическую нагрузку существительного”. A komi-zürjénből is ismeretes ez a jelenség; pl. *oz voljvlj lun vitedz* 'he приходит дней до пяти' (SzovrKJaz. 189).

Ugyancsak tanulságos, hogy a permják számnévek csak 10-ig permják nyelviek, 11-től kezdve ma már orosz számnévek használatosak (*odi'nnadsat* stb.); ezekből az utóbbiakból azonban nem alakulnak kollektív számnévek (tehát pl. *kikna'nmim* 'mi mindketten', de *odi'nnadsat*-ból már nem használatos hasonló képzésű számnév. Különbözik egymástól a két csoport a sorszámnevek körében is (pl. *vitet* 'ötödik', de *odi'nnadsatez* 'tizenegyedik'). (Viszont van pl. *pjatna'dsata* származékszó '15-ös csoport' 228.)

233. kk. és 307. l. A személyes névmások névutós kapcsolatai olyanok, mint a komi-zürjénben, pl. *me ordjn* 'nálam, mellettem', *te viljn* 'rajtad, fölötted', *si dijnjn* 'nálá, mellette', *ni dijnjn* 'náluk, mellettük', *ni kolasjn* 'köztük', a déli nyelvjárásban a többes 1. és 2. személyében: *mija'n bokjn* 'mellettünk', *tija'n dijnjn* 'mellettetek'. Ezek mellett a személyragos névutók is használatosak: *vilam*, *vilat*, *vilas*, *vilanjm*, *vilanijt*, *vilanisz* 'rajtám v. reám, rajtad v. reád', stb. (307).

Állítmányi szerepben a birtokos névmásul használt genitivusos személyes névmás a többesszámban a melléknévhez hasonlóan -és végződést kap: *ena tetra'ddes si'lenes* 'эти тетради его' (232); *piza'n vilas kni'gaes si'lenes* 'на столе книги его' (238), *tsemo-da'nas tsá'tsaes a'slameš* 'в чемодане игрушки мои собственные' (uo.). Hasonlót látunk az állítmányi szerepű határozószó esetében is: pl. (293) *ni'ja ta'lenes* 'они здесь' ('ők itt vannak', tkp. 'ők itten[j]ek'). (Az itt jelentkező -és többes képzőről l. a 180—182. laphoz fűzött észrevételünket.)

239. l. A nyelvtan szerint az *eta* 'это', *e'sten* 'вот здесь', *e'tšš* (э'тчö) 'вот сюда' névmás, ill. határozószói alakokban az *e* „означает указание 'вот'”. Az *e* azonban névmástö; l. pl. SKES. 33—4.

246. l. Amikor az *abu* tagadó szónak a perfectum historicum vagy obliquummal (прошедшее неочевидное время-val) kapcsolatos használatáról van szó, már itt is meg kellene említeni, hogy az *abu* (tkp. 'nincs', ill. 'non sum, es, est') csak névszót tagadhat, és így ez a használat is azt mutatja, hogy *mun'emijt* tkp. nem „ragozott igealak” ('elmentél'), hanem névszói alak ('elmenésed, elmented', vagyis 'elmenésed nincs, elmented nincs'). Az igealak névszói eredetére persze helyesen mutat rá a 252—3. lap, de ott is a mondott értelemben kiegészítésre szorul az a megállapítás, hogy a perf. obliquumot ma már teljesen igei alaknak érzik.

248. l. Tanulságos a 3. személyű („személytelen”) ige tárgyalása (vö. most STIPA: MSFOu. CX XV, 577). Azonban olyan kifejezések, mint pl. *va'en kire'tis berreg*, miként már az orosz fordítás ('водой размыло берер') is mutatja, nem jellemző permják szerkezetek, hanem orosz mintára vezetendők vissza.

257. l. A hangsúly helye, miként már (fent 198. l.) említettük, igen fontos a permjákban (helyét pontos hangtani szabályok határozzák meg); szerepe lehet a szófaj, sőt az ige aspektusa szempontjából is. Így az -*ist*- igeképző, ha hangsúlyos, akkor az illető ige a bevégzett cselekvést (законченное действие) jelöli (*soji'stni* 'всё съесть'), ha viszont a képző hangsúlytalan és a hangsúly egy a képzőt megelőző szótagon van, akkor az ige mozzanatos jelentésű, pillanatnyi cselekvést (мгновенное действие) jelöl: *let'i'stni* 'дёрнуть', de *let'i'stni* 'всё выдергать'. L. még a nyelvtan 289. lapját és itt 197. l.

257—8. l. Az eredetileg frequentativ szerepű -*l* képző ma csak néha gyakorító igeképző, de általában egyszeri cselekvést (однократный вид) jelöl, pl. *ve'tni* 'догнать', *ve'tlini* 'догнать (на время с тем, чтобы прийти в прежнее состояние)', ugyanígy *addzi'vni* (адззы'вны) jelentése 'увидать один раз'. Ezzel szemben a képzőnek kettőzötetése (esetleg háromszori alkalmazása) (-*ivl*-, *-liv*-, *-livl*-) szolgál a sokszorosított kifejezésére; pl. *addzi'vlini* 'увидеть много раз'; éppígy: *va'lvni* 'принести (на время)'; *vaja'vlini* 'приносить (много раз)' (291.) *va'lvlini* 'приносить многократно'. L. még a nyelvtan 290—1. lapját.

297. l. A nyelvtan szerint a *kidz* 'mint, ahogyan', *sudz* 'úgy' határozószók nem származékok, nincs külön szuffixumuk, viszont pl. *kimi'ni* 'arccal lefelé' elhomályosult képzőt tartalmaz. A *kidz*, *sudz* természetesen szintén ebbe a második csoportba való. Csak véletlenül történhetett itt az, hogy az *e'ni* 'most' szó mind a két csoportban szerepel.

298. l. Nagyon tanulságos, hogy az accusativusi *ar'se* (tkp. 'őszét, az ősz') határozószó is lehet 'összel' értelemben, pl. *sija šo'gmis ar'se* 'он родился осенью'; ugyanígy *te'vse* 'télén', *o'ise* 'éjjel, ночью', *lu'nsse* 'nappal'. Mármost az a nevezetes, hogy ugyanilyen kifejezőmódot látunk a komi-zürjénben; elsősorban az udorai nyelvjárásban

figyeltem meg ezt a használatot. Pl. (ZSzv. 151:) *pop oįse i saįdmas' eįjje* a pap fölébred'; ugyanúgy *asu'vsę* 'reggel', (ZSzv. 151:) *asu'vsę keza'įin surtas* 'reggel a gazda fölkel'; (uo. 203:) *riįse* 'este'; (SWb. 45:) *goęęmę* 'nyáron'; (uo. 558:) *lunę* 'nappal' (példákat l. a SWb. megfelelő szavai alatt). Ismeri ezt az accusativusi időhatározót a prupi nyelvjárás is: (Svd. 253, 262:) *berja lunę vois* 'am letzten Tag kam er hin'. A votják is ismeri ezt a kifejezőmódot; l. Wotj. Chrestomathie 2. kiadás 140—1.

299. l. *ma'ti* 'közel' 'поблизости' természetesen nem tartalmazza ugyanazt a transitivusi ragot, mint *vi'vti* 'поверху, чересчур', *u'vti* 'понизу', ahogyan a 299: lapon olvassuk; a *-t- ma'ti*-ban a tőhöz tartozik, vö. pl. УОТЛА, Syrjänische Chrestomathie 115.

317—332. l. A fejezet az indulatszókról, hangutánzó, hangfestő stb. szavakról szól bő anyaggyűjtés alapján.

9. Ismételjük: a permják nyelvten jelentős alkotás, amely nagyon elősegíti majd a permják nyelv tanulmányozását és megismerését. Nagy érdeme, hogy helyes pedagógiai érzékkel és módszeresen oktatja és vezeti a főiskolai hallgatókat, akiknek elsősorban szánták ezt a könyvet. Egy hamarosan várható második kiadás el fogja tüntetni azokat a hiányosságokat, amelyek ennél az első kísérletnél elkerülhetetlenek voltak. A könyv szerzői és szerkesztője áldozatos munkájukkal hálára kötelezték a finnugor nyelvtudomány minden művelőjét.

FOKOS DÁVID

A zürjénföldi régészeti irodalom új terméséből

A Komi Autonóm Szocialista Szövetségi Köztársaság területének történetét a régészek még nem régen kutatják. A Pecsora és a Vicsegda folyók völgyei, a Nagyföldi Tundra régészetiileg csak az 1950-es évek második felétől kezdve váltak és válnak igazán ismertté. Bár a geológusok a Pecsora-parti barlangokat már a múlt század 30-as éveitől kezdve ismerték, a régészek pedig már 1851-ben ásattak a Vicsegda völgyében, mégis a leletek értelmezése a környező területek beható régészeti ismerete nélkül nem hozhatott kellő eredményeket a permi népek és az obi-ugorság története felderítésében. A szovjet korszakban már a 20-as évek közepén újabb ásatások indultak a Vicsegda folyó medencéjében, de az ásatások és a dokumentáció színvonala olyan alacsony volt, hogy a feltárt anyag alig alkalmas történeti interpretációra. Az 50-es évek második felében megjelenő régészeti kutatások előtt közvetlen a háború utáni évektől kezdve Csernov G. A. geológus terepbejárásai és vizsgálati ásatásai szolgáltatottak sok értékes anyagot a jelzett terület őslakossága történetének megírásához. Kelet-Európának ezt a távoli részét is érintő nagy régészeti összefoglalást elsőnek Fossz M. J. (Древнейшая история Севера европейской части СССР. МИА 29. 1952) és Врлусзов А. Я. (Очерки по истории племен европейской части СССР в неолитическую эпоху. 1952) végezték el. A Komi ASzSzk történeti vázolata egészen a bronzkorszakig jórészt erre a két alapvető munkára épült. (Очерки по истории Коми АССР. I. 1955.) Újabbán, Fossz M. J. halála után, GURINA N. N. az, aki olyan összefoglaló munkát írt, amely elsősorban a csiszolt kőkorszakra nézve ad új történeti alapvetést, különösképpen az Onyega folyótól nyugatra fekvő területre, a gödröskés-fésűsdiszes kerámia kultúrájának elterjedési vidékére nézve (Гурина, Н. Н., Этническая история Волга-Окского междуречья. МИА. 94). Az ő vizsgálati a volgai finnugorság (az Oka folyótól Karéliáig) történetére vonatkoznak. Azért, hogy hasonló összefoglalást lehessen írni a permi finnugorok és az obi-ugorok Urálon inneni törzseinek történetéről, feltétlenül szükséges a vicsegdai és a peccorai területek régészeti kutatásának folytatása. Ezt a kutatást ma már elsősorban a Szovjet Tudományos Akadémia Komi Filiáléja és a Komi Köztársasági Múzeum fiatal káderei végzik. A két, általunk most itt jellemzett gyűjteményes kötet is jobbra az ő írásaikat tartalmazza. (Историко-филологический сборник. вып. 7. és Материалы по археологии европейского Северо-Востока. I. Сыктывкар 1962.) A két kötetben négy szerzőtől 7 régészeti tanulmányt közöltek. Közülük négy őskori témájú: Буров, Г. М., Новые стоянки в долине р. Вычегды; Долговременные поселения нар. Вис; Стоянки на Синдорском озере; valamint Чернов, Г. А., Стоянки в бассейне Р. Адзвы (Большеземельская тундра), kettő pedig középkori anyagot dolgoz fel: Канивец, В. И., Среднеазиатские и германские монеты на Северном Урале; Савельева, Э. А., Некоторые материалы по средневековой археологии Выдегодского Края. A hetedik az Unijai barlang ásatásának publikációja, ős- és középkori rétegeket egyaránt tartalmazó emlékről szól: Канивец, В. И., Первые результаты раскопок в Уньинской пещере.

A felsorolt tanulmányok egyike sem érint olyan anyagot, amely a terület leg-regebbi lakosságával, más szóval a korai neolitikus mikrolit kultúrákkal volna kapcsolatban. BUROV elsőnek említett tanulmánya 3 olyan települést ismertet a Vicsegda folyó bal partjáról, illetve a Logesin folyó torkolata mellől, amelyek az i. e. II. évezredben már léteztek (Jagkodzs I., Podzseginszkaja, Nyidz I.). Pattintott kőeszközökön kívül BUROV nem talált ezeken edénytöredékeket. Eszközanyaguk alapján véve egymással megegyező. Hasonló leleteket közeli párhuzamként a Vimja folyó mellől említ, bár ezek a kőszerszámok a Szovjetunió észak-európai részén máshol is használatban voltak. — BUROV további két tanulmánya is a Vicsegda folyó medencéjével, illetve a Vimja és a Visera folyók medencéjének vízválasztójával (Szindori-tó) áll kapcsolatban. A Vicsegda medencéjében a régészek egészen 1959-ig egyetlen állandó régi települést sem ismertek. Ekkor a Komi Fiólé expedíciója egyszerre 8 települést is felfedezett, melyek közül 3-nak az ismertetését találjuk meg BUROV második cikkében. (A kutatást 1960-ban is folytatták, amikor már 2 téglalap alaprajzú házat is feltártak az egyik településen.) A 3 telepen, Visz I—II—III., a gödröcskés-fésűsdíszes kerámia kultúrája képezi a leg-régibb réteget (i. e. III. é. e. derekától az i. e. II. é. e. kezdetéig). A kőeszközök már nemcsak pattintottak, hanem vannak csiszolt balták is. A kerámia díszítése alapján BUROV a Vicsegda vidéke északi részét egységes etnokulturális területnek tartja, ideértve a Nagyföldi Tundra nyugati részét, valamint az ezek közé eső nagy területet is. Ettől az egységes területtől régészetileg mind a Káma vidék, mind a Volga—Oka-i kerámia elterjedési területe jól elkülönül. Jellegzetes dísz a kerámián a fogazás. Ennek a neolitikori (eneloit) kultúrának az eredetét ő még nem látja világosan; kétségtelen, hogy volt kapcsolata a Volga—Oka-i gödröcskés-fogazásos díszű kerámiával. GURINA szerint itt délnyugat felőli vagy nyugati eredetről lehet szó. Emellett a kerámián uráli hatás is érezhető, ui. a „lépkedő fésű” dísz oda vezet el bennünket. Nincs azonban kizárva az sem — kockáztatja meg BUROV —, hogy ez a kultúra a helyi mezolitik kultúrák alapján fejlődött ki, a vele szomszédos gödröcskés-fogazásos díszű kerámia kultúrájának hatása alatt.

A leírt telepeken talált későbbi jellegű fogazásos díszű kerámia párhuzamait a vicsegdai Lebjazsaja telep szolgáltatja. Nagyjából egy idejű lehet ez a fehér-tengeri régészeti kultúra első fázisával (i. e. 1800—1500), valamint a Jug folyó melletti Marmilin-i teleppel. Ez utóbbit Fossz az i. e. XIII—XII. sz.-ra keltezte. Délén a Felső-Káma vidékén vele egy időben az ún. turbinói kerámia létezett.

Az ugyanezen a telepeken talált zsinórdíszes kerámia megfelelőjét a Vicsegdánál a Miöldin-i és a Lebjazsaja telepek adják. Ez már a bronzkor vége és a vaskor eleje. Egy idős az ananyinói és a fehér-tengeri kultúrákkal.

A telepek legfiatalabb réteget gljadenovói típusú kerámia jellemzi, az i. e. I. évezred végén és az i. u. I. évezred elején.

Az említett kőeszközök a gödröcskés fogazásos díszű kerámia velejárói. A Vicsegdánál már nincsenek a többi kerámiatípussal együttes használatban pattintott kőpengék. Hasonló a fejlődés a Káma vidéken is; egy ütemben fogynak ott is a kőpengék. A könnyilhegyek egyik típusát a Vicsegdánál a zsinórdíszes kerámiával találjuk együtt, a vakarók pedig a gljadenovói típusú edényekkel együtt voltak még használatban.

Mind a kerámia, mind pedig a kőeszközök rövid jellemzéséből az derül ki, hogy ezek a települések igen hosszú ideig voltak lakottak. Lakóik elsősorban halászzattal foglalkoztak.

BUROV harmadik tanulmánya a Szindori-tó partján és szigetein levő telepet ismerteti, összesen 9 telepesoportot. Ezek kerámiája nagyjából a Visz I—II. településeket edényeinek felel meg. E települések bronzkoriak; egyik közülük kora-vaskori.

CSEBNOV tanulmánya a Nagyföldi Tundra régészeti emlékeinek van szentelve. A szerző tollából helyi és központi folyóiratokban sok tanulmány jelent meg, melyek mind a Pecsora medencéje vagy a tundravidék régészetével foglalkoznak. Itt most az 1952. évi kutatásainak eredményeit adja közre, melyeket az Adzjava folyó partján végzett. Kulik N. A. 1909. évi kutatásai óta 200 ősi település vált ismeretessé erről a tundráról, melyek felfedezésének nagy része éppen Csernov érdeme. A folyók partján ebben az évben 57 települést vizsgált meg, melyeket térképre vetítve is bemutat. A településeken, melyeknek élete az i. e. III. évezredre nyúlik vissza, tűzhelyeket, edénytöredékeket, pattintott könnyilhegyeket, valamint egy csiszolt kőbaltát is talált. Ez utóbbi nyugati (Finnország, sőt Észtország) kapcsolatról tanúskodik. Érdekes, hogy itt az Adzjava melletti településeken nem talált fémeszközöket, pedig más nagyföldi tundrai telepen találtak hasonló korú fémzserszámot. A települések kerámiája a gödröcskés-fésűsdíszes típushoz tartozik. Az Ural hegység érdekes lelőhelyei az áldozati barlangok. Egy ilyen barlang a KANYIVEC által ebben a kötetben leírt unjai barlang is, melyben még Csernov

kezdte meg a régészeti vizsgálatot 1955—1957-ben; már akkor áldozóhelynek tartotta. A folyó partjától alig 10 méterre levő, jól látható és megközelíthető bejárata délfelé tekint. Kanyivec 1959-ben 44 m² felületet tárt fel a barlang bejárati termében. A leletekből kiderült, hogy a bronzkorban, a korai vas- és a középkorban látogatta az ember. A magas talajvízszint sajnos nem engedte meg az ásítás további folytatását, ami igen fontos lett volna a barlang kőkori lakottsága kérdése eldöntéséhez. A leletek 3 tűzhely körül csoportosultak. Kanyivec szerint a barlang csak a középkorban volt szentély, még hozzá az obi-ugor lakosságé. Ugor kapcsolatra több lelet utal: egy medaillonszerű maszkos fémkorong, amely a hasonló vogul korongokra emlékeztet (párhuzamai a Felső-Vicsegda mellől ismeretesek). Ezt a korongot vele egy rétegben talált pénzek az i. u. X—XI. sz.-ra kelteznek. Előkerült továbbá egy ezüstlemezen levő bekarcolt szarvas- és emberábrázolás, valamint olyan agyagedények, amelyek az Alsó-Ob vidéki kultúrák nyomait viselik magukon. A bekarcolt ábrázolások is nyugat-szibériai típusúak. Ez a barlang is jó támpont lehet az Urálon inneni ősi obi-ugor kultúra régészeti kutatására, és a mai Urálon túli lakosság Urálon inneni településeinek elhatárolására, ami eddig még nem történt meg.

Ezt megelőzően az i. u. VI—IX. sz.-ban használták a barlangot, a kámai lomovotovói kultúra idején. Erre utalnak az itt talált övveretek és edények is. A rétegben levő pénzek közép-ázsiaiak.

A barlang leleteit komplex módszerrel dolgozták fel. Ez különösen kiemelendő pozitívum. Nemcsak a kerámia töredékek csiszolati-strukturális vizsgálatát végezték el, hanem pontosan meghatározták az állatesont-leleteket is. A halcsontokon és 16 különféle emlősszállat csontján kívül madárcsontok is kerültek elő. Rajtuk kívül a ló- és a juhcsontok csak 5%-os arányban vannak képviselve. (Réncsontok nincsenek, mert itt az Észak-Urálban csak a XV. században jelent meg a röntenyésztés, nyenyec hatásra.)

A koravaskori leleteket mindössze 2—3 edény képviseli (i. e. II.—i. u. III. sz.), melyek mind déli gjladenovói típusúak. Ez azt bizonyítja, hogy idáig feljártak a Káma vidéki vadászok.

A bronzkorszakból csak néhány pattintott kőtöredék származik.

A kötet egyik legérdekesebb tanulmánya, amely közép-ázsiai és nyugati pénzekről szól, szintén KANYIVEC tollából ered: Среднеазиатские и германские монеты на Северном Урале. Hat érmet közöl, melyek közül 4 az unjai, 2 pedig a kanyini barlangból származik. Véleménye szerint ezeket a mai obi-ugorok ősei hagyták itt hátra, ugyanúgy mint a Pelim szellemnek felajánlott pénzeket a voguloknál. A közép-ázsiai pénzek a X. sz. közepéről, a szászországiak pedig a XI. sz. második feléből származnak. Tudjuk, hogy nyugati pénzek még az Urálon túlra (Sajtan-barlang) is eljutottak. Útjuk a Szuhona, Vicsegda, Felső-Pecsora folyása mentén vezetett. A dénárokat, melyeket az unjai barlangban találtak, a helyi lakosok a komiktól kaphatták a XI. sz.-ban. (A pénzeket Szmirnova, O. I., Bikov A. A., Janyina Sz. A. határozták meg Leningrádban.)

A kötet utolsó tanulmánya a vicsegdai terület későközépkori leleteiről szól: Некоторые материалы по средневековой археологии Вычегодского края. SZAVELJEVA itt a XII—XV. sz.-i Karabjib földvár, a Gidszajjag, Kljanislaszta és a Dzsibjag XII—XIV. századi temetők leleteit ismerteti.

A Vicsegdánál XI. sz.-ban megjelent orosz kultúra tárgyai (novgorodi párhuzamok) adnak kellő támpontot a leletek keltezésére.

A leletanyag nagy része déli, a zürjén rodanovói kultúra elemeit mutatja. A zürjének vicsegdai ágának felvándorlása már az i. u. VII. sz.-ban megkezdődött; ennek szerkesztése az ő későbbi kultúrájuk elemeinek itteni megléte.

A temetkezési szokások érdekes képet mutatnak. A halottakat részben, vagy néha teljesen elhamvasztották. Ebben a korban a szlávoknál már ez a szokás teljesen eltűnt, a cseremiszeknél pedig a XI. sz.-ban volt eltűnőben. Itteni jelenlétét SZAVELJEVA kérdésként veti fel. Véleményünk szerint a kereszténység itteni igen lassú térhódítása kedvez a hamvasztásos rítus megmaradásának.

A tanulmányok megjelenését örömmel vettük mi, magyar régészek is, különösen az új sorozat megindítását. Reméljük, hogy mihamarabb közreadják benne a többi leletanyagot is, amely komoly alapja lehet rokonnépeink Urál vidéki ősi története megírásának.

ERDÉLYI F. ISTVÁN

Bárcki Géza: A magyar nyelv életrajza

Budapest, 1963. Gondolat Kiadó. 462 l. + 20 tábla (képek)

1. BÁRCZI GÉZA nem először jelentkezik szintézissel nyelvtudományunkban. Aki ma a magyar hangtan, szókincs és alaktan bármily — elvi vagy gyakorlati, átfogóbb vagy a részletekbe vágó — kérdésével akar foglalkozni, aki szavaink eredete után kíván nyomozni, mindenekelőtt BÁRCZI összefoglaló munkáit veszi kezébe. De a magyar helyesírás, a mondattan, továbbá a magyar nyelvjárások, az irodalmi nyelv, valamint a nyelvművelés, a stilisztika, a névtudomány, a lexikográfia, a nyelvtudomány-történet, a nyelvtörténeti módszertan stb. vizsgálója szintén nem nélkülözheti BÁRCZI GÉZÁNAK gyakran az egyes részdiszciplínák alapjait feltáró és mindig távlatokat nyitó idevágó dolgozatait. Ha mindehhez hozzavesszük, hogy BÁRCZI írásait a problémák világos felismerése, az ezek megoldására irányuló igen jó módszerbeli érzék, a logikus, áttekinthető okfejtés, a rendkívül széles látókör, továbbá a mindig izes, változatos, elegáns stílus jellemzi, akkor szinte természetesnek tarthatjuk, hogy A magyar nyelv életrajza című legújabb szép könyvében tulajdonképpen a „szintézisek szintézisét”, a nyelvünk egészének teljes történetét felölelő munkát üdvözölhetjük.

2. Miben különbözik A magyar nyelv életrajza a szerző eddigi szintéziseitől? A felölelt témakört nem tekintve mindenekelőtt abban, hogy ez a többivel ellentétben a művelt nagyközönséghez szóló ismeretterjesztő munka.

Úgy gondolom, nyugodtan állíthatjuk, hogy hazánkban még sohase nyilvánult meg akkora érdeklődés a legkülönbözőbb nyelvi (helyesírási, nyelvhelyességi, stilisztikai, nyelvtani, sőt nyelvtörténeti stb.) kérdések iránt, mint éppen napjainkban. (Ezt mindennél jobban igazolja az a körülmény, hogy nem jelenhet meg olyan sok és olyan példányszámú efféle könyv, hogy hamarosan el ne kapkodnák.) És mintha újabban odáig jutottunk volna, hogy az egyre növekvő érdeklődő nagyközönség tekintélyes hányada már nem elégednék meg a szűkebb körű nyelvműveléssel, vagyis azzal, hogy tőle csupán a közvetlen gyakorlati — helyesírási, nyelvhelyességi, fogalmazással kapcsolatos stb. — kérdéseire kapjon választ. Most már a „hogyan?” mellett a „miért?”-re is kíváncsi. Kíváncsi például arra, hogy egy-egy szó milyen eredetű, hogyan kapta meg a kérdéses jelentést, hogyan formálódott olyan alakúvá, mint ahogy ma hangzik; hogy egy-egy szerkezet, amelynek pontos megfelelője van valamely — velünk érintkező — idegen nyelvben, miért nem számít mégsem idegenszerűségnek; hogy mi bizonyítja két nyelv rokonságát; hogy miben áll nyelvünk finnugorsága; hogy mikor és hogyan alakult ki irodalmi nyelvünk; hogy elvetendő-e ma már a tájnyelvi beszéd mód; stb. stb. Az efféle kérdésekre választ adó, szélesebb értelemben vett, magasabb fokú nyelvművelésnek mintaszere példája Bárcki könyve. Mintaszere, mert érdekes, sőt izgalmas olvasmány formájában kalauzolja végig az érdeklődőt a magyar nyelv történetén, attól kezdve, hogy kivált a finnugorságból s egészen napjainkig.

3. Mi teszi mintaszerevé, érdekes és izgalmas, vonzó olvasmánnyá? Először is az, hogy a szerző a magyar nyelvtudományunk ügyszólván minden ágát művelő s a magyar nyelv történetének szinte minden korszakát vizsgáló tudós biztonságával tudja kiválasztani a legfontosabb láncszemeket abból a folyamatból, amelynek mai nyelvünket köszönhetjük. És hasonló módon hagyja el a kevésbé lényeges momentumokat és a nagyközönség számára nehezebben érthető, illetőleg a terjedelemez képest túlságosan nagy magyarázatot igénylő jelenségeket. BÁRCZI könyvében továbbá a szemünk előtt pereg le nyelvünk fejlődési folyamata, mégpedig úgy, hogy szinte érzékeljük, hogyan küzdenek meg egymással a régi és az új elemek, s hogyan vezetnek el egy magasabb szintézishez (l. pl. a nyelvújítás győzelmének s az ikes ragozás bomlásának bemutatását) — ezzel mintegy igazolva, hogy a dialektikus fejlődésnek igen jó példája a nyelv. Közben arról is meggyőződünk, hogy ez a fejlődés nem önmagától folyik, és nem önmagáért van, hanem — végső soron, gyakran többszörös, szinte kibogozhatatlan áttételekkel — a magyar nép gazdasági, társadalmi, politikai életében bekövetkezett változásoknak, továbbá az ezekkel kapcsolatos művelődési viszonyoknak a függvénye („A magyar nyelv életrajza” a magyar nép életrajza is!). Ugyanakkor a fejlődő gondolkodásnak is hű tükré, és azért megy végbe, hogy a társadalmat, a társas érintkezést szolgálja (a nyelv és gondolkodás dialektikus kapcsolatának kitűnő példája többek között a birtokos személyné ragozás, az igei személyné ragozás, továbbá a határozórag- és névutórendszer kialakulásának, a szókincs honfoglalás utáni bővülésének bemutatása: 55 kk., 63 kk., 101 kk.; l. még a hangváltozások okairól mondottakat: 127—8). BÁRCZI fejtegetése — a szűk keretek ellenére is — tükrözi azt a sokrétűséget, amely magát a nyelvi valóságot jellemzi: figyelme kiterjed a nyelv valamennyi összetevőjére, az egyes korokban azt ragadva ki,

amely akkor a legnagyobb lépést tette előre, és közben mindent a ma szemszögéből nézve és értékelve, igen sokszor gyakorlati tanácsokat is adva (l. például a *való* igenévről, a ragos névszó -i képzős alakjáról, a *miszerint s úgy . . .*, *mint* kötőszóról, a *jól áll neki*-féle idegenszerű szerkezetekről stb. mondottakat: 337—8, 351—3). Ilyenformán nemcsak a szűkebb nyelvtani: hangtani, szókinésbeli, alaktani, mondattani, hanem az irodalmi nyelvi, stilisztikai, nyelvhelyességi stb. kérdések iránt érdeklődők is feleletet kaphatnak belőle problémáikra. Nem lényegtelen pozitívuma továbbá e könyvnek az, hogy szerzője állandóan tekintettel van az olvasókra: semmit nem hagy megmagyarázatlanul, minden alkalmas eszközt megragad azért, hogy mondanivalója minél érthetőbb, minél világosabb legyen (l. a jegyzeteket, a régi nyelvet bemutató szövegrészleteket — a korabeli valószínű olvasattal és mai értelmezéssel —, a kitűnő összegezéseket, a képeket, a tájékoztató irodalmat stb.). Az elmondottakon s a mondanivalóhoz mindig jól simuló elegáns stíluson kívül a jól kiválasztott nyelvi—nyelvészeti érdekességek, „csomók” teszik élvezetessé és vonzóvá a magyar nyelv életrajzát, anélkül azonban, hogy eluralkodnának a fő mondanivaló rovására (l. például az érdekes szóalakulásokat: régi és mai *szivárvány* szavunk 108, *házsártos* 124, *sírám* 141, *mókus* 252, *tupíroz* 351; az érdekes jelentésváltozásokat 261—3, a nyelvújítás „furesaság”-ait 296—310; a „nőstényítés”-t 304—5; stb.). Végül talán mégis e könyv olvasóját a szerzőnek a nyelv s magyar nyelvünk iránti mérhetetlen szeretete fogja meg leginkább, amely minden sorból árad feléje (. . . a tagolt, hajlékony emberi nyelv az emberiség legnagszerűbb vívmánya, melyet mai változataiban a nemzedékek végeláthatatlan sorainak állandó erőfeszítése teremtet meg; olyan eszköz, melyet sohasem tudunk nélkülözni, s mely az embert attól fogva, hogy zsenge korában eszmélni kezd, egész életén át kíséri és szolgálja. S »a nyelv« mindenki számára elsősorban az anyanyelv.” [5]; l. továbbá különösen az egyes korok összegezését és a mai nyelvünket értékelő zárószót).

4. Sietünk azonban megjegyezni, hogy a feladatuk magaslatán álló ismeretterjesztő munkák (effélék — mind tárgyakat, mind közlésmódjukat illetően — szép számban látnak napvilágot a Gondolat kiadónál) rendkívül hasznosak az érintett szaktudomány(ok) számára is. Hasznosak azért, mert új koncepcióban tárgyalják (vagy tárgyalhatják) az addig feltárt anyagot, egyébként az ilyenféle szintézisben más értéket, színt kapnak a kidolgozott, sőt véglegesen kidolgozott részek is; mert a szerzőjük kinyilváníthatja véleményét vitatott esetekben (és módosíthatja saját korábbi nézeteit); mert rámutathat az egyes diszciplínák kidolgozottságának hiányaira, továbbá távlatokat nyithat, kijelölheti az illető diszciplína közvetlen és későbbi feladatait, sőt hozhat új (rész)eredményeket; stb. Mindezt anélkül, hogy pontosan lemértük — vagy lemérhettük — volna, elmondhatjuk BÁRCZI GÉZA jelen munkájáról. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy „A magyar nyelv életrajza” első — mégpedig modern — összefoglalása a magyar nyelv történetének (Balassa Józsefnek 1937-ben megjelent, hasonló című könyvét lényegesen más jellege s kisebb terjedelme miatt figyelmen kívül hagyhatjuk), akkor nem kell nagyon találatkosnak lennünk, hogy megjósoljuk: ez a kötet a magyar nyelvészettel és a magyar nyelvvel foglalkozó szakembereknek gyakran forgatott *k é z i k ö n y v e* lesz (ezt csak elősegítia nagyon gondos szó-, tárgy- és névmutató).

5. BÁRCZI GÉZA könyvében nyelvtudományunknak úgyszólván minden diszciplínája, sőt a nyelvészettel érintkező tudományok számára is hoz újat, érdekeset. Ezek bemutatására s egyáltalán a könyv tartalmi ismertetésére egy recenzió szűke szabott keretében nem gondolhatunk. Ezúttal csupán a magyar irodalmi nyelv történetével foglalkozó részekre térünk ki röviden.

Bárczi a magyar nyelv életrajzában — a nyelv és az azt beszélő társadalom szoros kapcsolatából kiindulva (ez a kapcsolat egyébként a legközvetlenebbül éppen az irodalmi és köznyelv alakulásában mutatkozik meg!) — az adott kereteket tekintve jelentős teret szentel a nyelvi egységesülés nyomon követésének, ezzel — legalábbis ami a fejlődés fő vonalait illeti — nem kis mértékben gazdagítva nyelvtudományunknak most önállósuló, de még meglehetősen kidolgozatlan ágát: a magyar irodalmi nyelv történetével foglalkozó diszciplínát.

Nyelvünk története során megismerkedünk itt az anyanyelvű irodalom indulásával: a fordításokkal együtt jelentkező tudatos szóalkotással (90 kk., 108), az írott nyelvben mutatkozó alaktani és mondattani kötöttségekkel (amelyek — a szerző megállapítása szerint — a választékosabb beszélt nyelvben, sőt talán a népnyelvben is éreztették hatásukat, l. 161—6, 169 kk.). Megismerkedünk továbbá — miután bizonyos nyelvi eszmény, nyelvi norma-féle létrejött (l. 185—8) — a nyelvi egységesülés és normalizálódás két kezdeményével: az ún. kolostori nyelvvel, amelyben az egységesülés — úgy gondoljuk — elsősorban stilisztikai jellegű volt, azaz egyes mondattani jelenségek, a frazeológia és bizonyos stilisztikai formulák „egységet” jelentette (vö. HORVÁTH JÁNOS,

fordítási irodalmunk, mely sokszor virtuóz ügyességgel simul az eredetinek sajátos stílusához, levegőjéhez Homerosztól Verlaine-ig, Shakespeare-től Puskinig, Cervantestől Thomas Mannig.” (381.) Ezen kívül igen találó megjegyzéseket olvashatunk egyes korabeli nagy írónk, költőnk (pl. Pázmány, Zrínyi, Gyöngyösi, Faludi stb.) stílusára, s nem kerüli el a szerző figyelmét olyasmí sem, hogy nyelvünk miért oly alkalmas eszköze a klasszikus verselésnek (384—5), s miért könnyíti meg a gépi beszéd (mozi, rádió, magnetofon stb.) megértését (385).

6. Az elmondottakat összegezve A magyar nyelv életrajza című kötet nagy nyeresége mind az igazi ismeretterjesztő, tudománynépszerűsítő irodalomnak, mind pedig a szaktudománynak, illetve azok megoldása folytán — igen jelentős általános szükségünk.

SZATHMÁRI ISTVÁN

Papp László: Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika

Budapest, 1963. Akadémiai Kiadó. 186 l.

PAPP LÁSZLÓ munkája elsőrendű fontosságú a magyar történeti nyelvjárás-kutatásban és az irodalmi nyelv kialakulásának kutatásában, ugyanakkor — az anyagban felmerült elvi problémák, illetve azok megoldása folytán — igen jelentős általános nyelvészeti szempontból is.

A szerző a bevezetésben (7—16) röviden áttekinti a magyar történeti nyelvjárás-kutatás múltját, rámutatván, hogy ez a stúdium nálunk tulajdonképpen BÁRCZI GÉZA munkásságával indul meg. A kutatások legsúlyosabb problémái a források helyhez-kötésében jelentkeznek. Nemcsak az írásos emlékek műfaji sokfélesége, időbeli és keletkezési hely szerinti különbözősége, hanem a megfelelő korból és helyről való hiánya is megnehezíti a kutatásokat. Korábbi munkásságának és érdeklődésének folytatásaképpen Papp László a XVI. századi keleti *i*-zés viszonyait elemzi statisztikai módszerrel. Saját levéltári gyűjtése alapján 400 különféle tárgyú és különböző terjedelmű szöveget (kéziratot) dolgozott fel az *i*-zés mértéke szempontjából. E szövegek kevés előbbi kezeltetésű kivétellel a XVI. század második felében keletkeztek ismert vagy ismeretlen írói tollából. A szerző a bevezetésben kiemeli a kutatások főbb statisztikai adatait (13):

1. A feldolgozott szövegek száma	400 irat
2. A feldolgozott szövegek terjedelme	230 000 szótag
3. Az átlagos szövegterjedelem	575 szótag
4. Az <i>i</i> -ző adatok (példák és ellenpéldák) szótagszáma	11 472 szótag
5. Az <i>i</i> -ző elemek százalékos aránya	4,99%
6. A vizsgálatba bevont <i>i</i> -ző morfémák száma	
a) Tőmorféma első szótagjában <i>i</i> -ző	91 morféma
b) Tőmorféma nem első szótagjában <i>i</i> -ző	51 morféma
c) Szuffixumok előtt <i>i</i> -ző	8 morféma
d) Szuffixumokban <i>i</i> -ző	18 morféma
Összesen	168 morféma

A bevezető utolsó részében Papp László az *i*-zés nyelvtörténeti kérdésének irodalmát foglalja röviden össze. Ő maga saját korábbi munkássága alapján is ahhoz a nézethez csatlakozik, amely szerint az *i*-zést történetileg nem lehet csak egy *é* > *i* változással magyarázni, továbbá a mai és a korábbi nyelvállapotok *i*-zésterületei nem esnek feltétlenül egybe. Ez a dolgozata ennek az utóbbi kérdésnek a mélyére kíván hatolni.

A vizsgálat anyaga három nagyobb fejezetre oszlik. Az első (Az *i*-zés belső nyelvi kérdései, 17—41) közli az adatokat, és tájékoztatást ad azok összeállításának módszeréről, olvasásukról és értelmezésükről. Az *i*-zés kategorizálása tekintetében a szerző Deme László elveihez csatlakozva, de azokat módosítva az alábbi csoportosítást követi: 1. zárt *i*-zés a tőmorféma első szótagjában (pl. *béke*); 2. zárt *i*-zés a tőmorféma nem első szótagjában (pl. *beszéd*); 3. zárt *i*-zés szuffixumok előtt (pl. *béke* — *békét*, illetve *keze* — *kezét*); 4. zárt *i*-zés szuffixumokban (pl. *éret*). A szuffixumok előtt jelentkező *i*-zést Papp László két alcsoportra bontotta a *béke* — *békét*, illetve a *kéz*: *keze* — *kezét* típusok szerint. Ezt az eljárását részint morfonológiai megfontolások miatt (valószínű rövid *i* ejtés az utóbbi típusban), részint statisztikai megfontolások miatt (*i*-ző vagy váltakozó *é* ~ *i* ejtés az utóbbi esetekben) tartja indokoltnak. Az anyagban csak a lehetséges *i*-zés példái szerepelnek, olyan morfémákat, amelyek sem a szerző anyanyelvjárásában (Hosz-

szúpályi), sem a XVI. századi emlékekben nem fordulnak elő *i*-vel, figyelmen kívül hagyott.

Ezután következnek (20—33) a feldolgozott morfémák betűrendes felsorolása a szóban forgó négy csoportba (és alcsoportba) osztva. Minden egyes címmorféma után megkapjuk az iratok sorszámát (a sorszámozásra még visszatérünk) és az összes adatok számát, utána az *i*-zű, az *é*-zű, az *i* ~ *é* váltakozások, a diftongusok, a monofongusdiftongus váltakozások összesítő adatszámát; ezen adatok előtt zárójelben fel vannak sorolva az előfordulási helyek az emlékek sorszámával megnevezve, tehát pl.:

vidék: 6 iratban 7 adat; *i*-zű 4 iratban (92., 104., 237., 356.) 5 adat, *é*-zű 2 iratban (96., 163.) 2 adat.

A következőkben a mű az *i*-zű morfémák előfordulásának gyakoriságával kapcsolatos egyes kérdéseket tárgyalja (34—36). Ebben a tekintetben a csupán egyszer vagy csak néhányszor előforduló töveket számításon kívül kellett hagyni. Az adatokból kiderül, hogy a *keze* — *kezét* típus jogosan sorolható külön alcsoportba, sőt külön figyelmet érdemel. A többi típusnál ugyanis nem fordul elő, hogy az iratok 46,03%-ában az adatok 67,48%-a *é* ~ *i* váltakozást mutat. Az *i*-zés ebben a típusban a legerősebb, de a szóalakok itt is eltérően viselkednek. Nem lehet tehát merev szabályt felállítani az *i*-zés nyelvi jelenségeire vonatkozóan, ahogy egyébként erre már mások is rámutattak.

A további fontos kérdés a szövegek szótagszám és jelek szerinti *i*-zése (37—41). PAPP LÁSZLÓ igyekszik teljes statisztikai képet adni, ezért az adatokat egyrészt a jelek száma szerint, vagyis jeltípusok (type) szerint dolgozta fel, tehát a code-ról adott statisztikai képet (jelölése *c*), másrészt a jelpéldányok (token) szerint, s ebben a vonatkozásban a message (*m*) jellemvonásait kapjuk. Mindezek az adatok az *i*-zű (+*m*, illetve +*c*), az *é*-zű (−*m*, illetve −*c*), továbbá a diftongusos (*D_m*, illetve *D_c*) realizáció szerint is szét vannak bontva. A diftongusos realizáció azt mutatja, hogy az *i* helyetti *ie* ejtés már megvolt a XVI. században, de a nyelvrendszeren belül még jelentéktelen helyet foglalt el (40—41).

A következő összefoglaló fejezet címe: Az *i*-zés földrajzi kérdései (43—150). A szerző itt közli a nyelvi adatokat szövegek szerint csoportosítva. Az iratok maguk sorszámmal vannak ellátva, de az azonos származási helyre lokalizálható iratok egy csoportot alkotnak. E csoportok az erdélyi fejedelemség területéről kiindulva haladnak sorszámmal szerint felfelé Bihar és Békés megyén át a török hódoltsági területre, majd Debrecentől fel Kisvárdáig, Ugocsa megyén és Huszton át Beregre, Ungba és Zemplénbe Tokajig, végül Abaúj-Torna, Borsod, Gömör és Heves megyén át Versegdig. A sorszámozott adatok rovatában a levéltári és keletkezési adatokon kívül megkapjuk a zárt *i*-zés összes lehetőségének szótagszámát, továbbá, hogy hány különböző jel előfordulása adja ezt a számot; ugyanezeket az adatokat megkapjuk „ellenpéldák” néven az *é*-zésre, végül a diftongusos realizáció adatai következnek. A számszerű adatok után találjuk magukat a nyelvi adatokat számmal különválasztva a jelenség négy típusa szerint. Például:

B O C S K Ó [= Bacskó]

322.

1596.

Bocskay Miklós saját kezű levele Zokadj Péterhez. (OL. Kállay cs. lt.)

Zárt *i*-zés: 21 szótag, 13 jel. Példák: 2 szótag, 2 jel (± 1). 1. *üetel*. 2. *zemljne* [= Zemplénbe]. Ellenpéldák: 19 szótag, 12 jel. 1. *eltese*, semj *kepen*, *leszen*, *lezen*, *Ret*, *reth* (2×), *reth*. 2. *beszelnenk*, *egessegh ben* [!], *egessegel*. 3. *Jdejen*, *leuleben*. 4. *giulesbe*; *egessegh ben* [!], *egessegel*; *emlekezhetik*; — *azerth*; *beszelnenk*.

Ezután a szerző a számadatokat különféle értelmezési lehetőségük szerint csoportosítja. Összehasonlítja a Magyar Nyelvatlasz kérdőívében szereplő *i*-zű adatokra utaló morfémák számát és százalékos arányát a saját vizsgálatának adataival, s megállapítja, hogy az ő adatfeldolgozása e vonatkozásban nagyobb terjedelmű (144—145). A továbbiakban PAPP LÁSZLÓ a szövegeket öt csoportra osztotta a —*c* értéke, vagyis az *é*-zű adatok előfordulásának nagysága szempontjából (a 6. csoportot alkotó egyetlen iratot, a csieseri 282. számút szándékosan úgy választotta ki, hogy abban nincs lehetőség az *i*-zésre). Eszerint 0—10%, 11—25%, 26—50%, 51—75% és 76—100% értékek közé vannak az iratok besorolva. A 76—100% —*c* értékű egyébként legtöbb iratból álló csoportot a szerző teljesen negatív értékűnek tartja az *i*-zű góccok megállapítása szempontjából. Nézete szerint ugyanis minél nagyobb a —*c*, vagyis százalékosan minél több, annál kisebb mértékű benne az *i*-zés, és viszont. PAPP LÁSZLÓ azért választotta az ellenpéldákat, vagyis a fordított arányú számítás az összehasonlítás alapjául, mert az *é* ~ *i*

váltakozások miatt a $+m$ és $+c$ értékei közt nincs lehetőség a matematikai modell felállítására. Így a XVI. századi keleti i -zés földrajzi elhelyezkedésének mutatója a $-c$ különféle értékcsoportja. A legerősebb (a 0—10% és a 11—25% közti két csoport) és a közepes (26—50% közti) $-c$ értékű i -zés egy Kraszna megyei gócban van. Egy másik i -ző góc a Szamos és a Túr alsó folyásánál és a Felső-Tisza vidékén található. A szerző felteszi, hogy e két góc nem volt egymástól független, amint erre a szövegek adataiból következtetni lehet. Annyi bizonyosra vehető, hogy az i -zés mai fő területe (Hajdú, Bihar, Békés, Szolnok megye) a XVI. században nem i -ző (147—148).

Az ie diftongusra aránylag kevés adat található (már magában az olvasatban is lehetnek bizonytalanságok), de úgy látszik, hogy ez a jelenség a mai területét Ung megye déli és Szabolcs megye északi részéből kiindulva foglalta el. Messzebbmenő következtetésekhez azonban sokkal nagyobb terjedelmű és számú irat adatainak feldolgozása kell.

Az adatok értelmezésének másik nagy problémája az i -zés társadalmi kérdése (151—174). Az iratok ugyanazon a származási helyen is különböző erősségű i -zésre vallanak. Ez az ingadozás, illetőleg az $e \sim i$ váltakozás meglelte azt mutatja, hogy az i -zés társadalmilag visszaszorulóban volt ebben a korban az e -ző irodalmi norma hatására, s nem gondolhatunk arra, hogy az e -ző adatok nyelvjárásszigetet jelentenek az i -ző területeken. Az egyes származási helyek értékelő áttekintése során a szerző különösen a kérésmeji (159), a kölcsei (160—161) és a daróci (162—163) nyelvemlékek tanulságait emeli ki. Az irodalmi norma terjedésével, az írott nyelvi normákat jól ismerő deákok hatásával magyarázható az is, hogy erős i -ző pontokon e -ző iratok is keletkeztek (168—170). Az $e \sim i$ váltakozás $\pm c$ tehát az i -zés társadalmi mutatója különösen azokban az iratokban, amelyekben a $-c$ viszonylag kis értéke a $\pm c$ viszonylag nagy értékével együtt található meg (171—174). Persze a következtetések még ellenőrzésre szorulnak, hiszen általában kevés adatunk van az iratok szerzőinek személyére (anyanyelvjárására, iskolázottságára stb.) vonatkozóan. PAPP LÁSZLÓ rámutat még arra, hogy mennyire érdekes és megoldatlan kérdése a nyelvtörténetnek, hogy ez az i -ző nyelvjárás, amelyet ő esztétikailag nem tart szépnek, s amely már visszaszorulóban volt a XVI. században az írott norma hatására, területileg egyáltalában nem húzódtott vissza, sőt újabb területeket hódított meg azóta a XVI. századi helyzethez képest (167).

PAPP LÁSZLÓ a módszer problémái címen (177—180) mond pozitív véleményt a nyelvészeti statisztika felhasználhatóságáról, s rámutat arra, hogy habár a számítások jelenlegi formájukban (manuális adatfeldolgozással) rendkívül időrablók, és olykor egyes részletek tekintetében alig mondanak többet, mint amit minőségi elemzéssel meg lehetett volna állapítani, az összefoglaló kép, és egyes részeredmények pusztán szubjektív benyomások alapján aligha lettek volna kihozhatók. A számítások elvégzése végeredményben hasznos volt, csak az sajnálható, hogy viszonyításokkal és állandó százalékos összehasonlításokkal kellett operálni, mert nem sikerült matematikai modellt felállítani a négyféle (sőt a változásokkal együtt többféle) adattípus összefüggéseire, amely a jelenség lényegét és az oki összefüggéseket jobban megragadja. PAPP LÁSZLÓ úgy véli, hogy módszere, amely a példák és ellenpéldák százalékszerű szembeállítására épül, matematikai modell nélkül is alkalmas volt ennek a jelenségnek a leírására, sőt ugyanígy felhasználható más vizsgálatra, például a labiális $ö$ -zés adatainak történeti nyelvjárás-kutatás céljából való feldolgozására.

A külsőleg is szép kiállítású könyvet a feldolgozott iratok sorszáma és keltezési hely szerinti mutatói egészítik ki.

A mű gondolatmenetének és jellemzőbb adatainak áttekintése után néhány szót kell szólni annak értékeléséről.

PAPP LÁSZLÓ a tőle megszokott alapossgággal gyűjtötte össze anyagát és valóban időrabló számítások tömkelegével hozta ki azokat a statisztikai adatokat, amelyekből következtetéseit levonta. Az alapossgágon túlmenő széleslátás jellemzi az adatokból levont következtetéseket. A magyar nyelvészet szempontjából ez a munka fontos állomás a nyelvjárástörténeti kutatások, azon belül egy nyelvi korszaknak, a XVI. század nyelv-állapotának leírása, továbbá az i -zés bonyolult történetének felderítése útján. A munka eredménye ebből a szempontból elsősorban az, hogy nagy számú statisztikai adat tanúsága alapján megrajzolja a XVI. századi keleti i -zés területét, rámutat az írott nyelvi norma hatására, amely abban az időben egyre inkább visszaszorította az i -zést, és bebizonyítja a mai és a XVI. századbeli i -zéstérületek közti nagy eltérést. A főbb eredményeken kívül nem lebecsülendő a mű néhány új megállapítása kisebb részletkérdésekben, így az, amely kellő óvatossággal a diftongus XVI. századi helyzetére vonatkozik.

Nagyjából egyetérthetünk a szerzővel a váltakozó $e \sim i$ ejtéstről adott magyarázatával, kérdés azonban, hogy elegendő-e csupán társadalmi tényezőkkel magyarázni

ezt a jelenséget. A kettős nyelvi alakok a vizsgált emlékekben valóban csak az írott nyelvi norma terjedésével indokolhatók? Ha elfogadjuk is PAPP LÁSZLÓ érvelését, hogy aligha voltak kisebb *é-ző* nyelvjárásszigetek az *i-ző* területen belül, talán lehetne regresz-sziókkal magyarázni a változásokat, amelyek az újabb *i-ző* ejtéssel szemben levő korábbi *é-ző* ejtést képviselték. Hiszen a szerző által megrajzolt területi változások képéből arra is lehet következtetni, hogy az *i-zés* területe a XVI. században szintén nagyobb volt már, mint a korábbi nyelvállapotokban. De még nyelvjárási keveredések sincsenek kizárva azokban az iratokban, amelyek az *i-zés* és *é-zés* határterületeiről származnak. Ezekre a kérdésekre most még nem kaphatunk kielégítő választ, hisz — amint a szerző hangsúlyozta — ehhez még kevés adat áll rendelkezésre. Az általa feldolgozott iratok leíróinak személyét közelebbről meghatározó ismereteink általában hiányosak. Éppen ezért a szerző által adott egyetlen magyarázati lehetőség még joggal kelthet kételyeket, természetesen az ellenvetésekre éppen olyan kevés bizonyító anyagunk van. A kérdés végleges megoldása ebben az irányban csak a további vizsgálatoktól várható. Annyi azonban bizonyos, hogy PAPP LÁSZLÓ helyes irányban indította el őket.

A magyar nyelvészetben túlmenő általános elvi kérdések felvetése és megoldása, valamint a vizsgálatok módszere terén a tanulmány szintén jelentősnek mondható. Ilyen nagy anyagra terjedő és alapos statisztikai vizsgálatokat nyelvtörténeti anyagon hazánk határain túl sem végeztek.

A statisztikai adatok összeválogatása és értékelése tekintetében általában egyetlen érthetünk a szerzővel, eljárása azonban egy ponton vitatható: az iratoknak a — *c* szerint való öt csoportba osztására vonatkozóan. Kérdés, vajon a 75%-on felüli — *c* adatok valóban elhanyagolhatók-e, s nem kellett volna-e a határt 80% vagy 85%-ban megállapítani. Egyébként is túlságosan mesterkéltnek tűnik a csoportok aritmetikai arányosság szerint való elosztása. A közepes, illetőleg erős *i-zés* csoportjainak %-os beosztása másképpen is történhetett volna. Persze az ilyen jellegű munkánál valamiből ki kell indulni, s amúgysem hibáztatható feltétlenül a szerző eljárása, de a kérdés a vonatkozó indokolás hiányában joggal felvethető.

PAPPnak ahhoz a megjegyzéséhez, amelyet a módszerről szóló utolsó fejezetben említ meg, hogy ti. az ilyen jellegű statisztikai összehasonlításoknak a példákkal és ellenpéldákkal való operálás az egyetlen lehetősége, annyit kell hozzátennünk, hogy az eljárás nem építhető mindig csak kettős opozíciókra, mert pl. az általa említett *ö-zés* esetében a zárt *ö-zés*en kívül a nyílt *e-zést* is figyelembe kell venni. Ilyenkor az egyetlen ellenpéldatípus helyett kétféle (háromféle vagy többféle) ellenpéldatípusra építve kell az adatok összehasonlítását elvégezni.

Vitatható a szerző rosszalló véleménye az *i-ző* nyelvjárás esztétikai értékére vonatkozóan. Vö. erre vonatkozó fejtegetéseimet (FODOR ISTVÁN, A nyelvek szépsége: Nyr. LXXXVI, 151—155).

A dolgozat hiányosságai közül elsősorban a térkép hiányát kell megemlíteni, amely az adatok földrajzi eloszlását szemléltetné.

Kifogásolható, hogy az adatesoportok közt nincs mindig kölesönös utalás egymásra. Így a 37. lapon levő táblázatból, amely az *i-zési* típusok eloszlását mutatja az iratok száma szerint, nem tudjuk meg, hogy azok milyen iratesoportokra vonatkoznak földrajzi hely szerint. A következő lapon, az adatok értékelésében vannak ugyan ilyen utalások, de nem mindenütt. Ugyancsak hiányzik az *i-zés* mértékét mutató táblázatnak (146) az előbbivel való egybevetése, illetőleg az iratok keletkezési helye alapján való részletezése.

A mű stílusa kifogástalan ugyan, de a tárgy természetéből kifolyólag nem olvasmányos. A számadatokra vonatkozó magyarázatok általában túlságosan lakonikusak, s ezért a matematikai nyelvészetben kevésbé járatos kutatóknak gyakran fejtörést okoznak. A levéltári rövidítésekhez is lehetett volna mutatót adni.

Végeredményben megállapíthatjuk, hogy PAPP LÁSZLÓ munkája a magyar nyelvészeti irodalom egyik jelentős alkotása, méltán megérdemelte tehát azt az akadémiai pályadíjat, amelyről a szerző az előszóban említést tett. A mű rövidebb összefoglalása (az adattár nélkül) franciául is megjelent (Application de la statistique linguistique aux recherches de dialectologie historique: ALH. XII, 67—94), hogy az eredményekről és a módszerről a külföldi nyelvészek tudomást szerezhessenek. Erre azért van szükség, mert PAPP LÁSZLÓ munkája a hazai nyelvtudomány nemzetközi viszonylatban is kimagasló alkotása.

FODOR ISTVÁN